

In memoriam.
Per a Joaquim Capdevila i Capdevila

Mariona Lladonosa

Universitat de Lleida
Facultat de Ciències de l'Educació
Departament de Geografia i Sociologia
Avinguda de l'Estudi General, 4
25001 Lleida
mlladonosa@geosoc.udl.cat

Ara farà un any que ens va deixar Joaquim Capdevila i Capdevila (Maldà, 1967 – Lleida, 2017), intel·lectual i acadèmic de la Universitat de Lleida especialista en semiòtica i en història cultural. Tant els que el coneixien com els que poden descobrir ara el seu llegat interpretatiu, trobaran un nom significatiu encara poc (re)conegut com a nom imprescindible en la comprensió i el fenomen de les identitats, la cultura, les representacions socials i els imaginaris nacionals, tant en el món local com en el catalanisme contemporani.

Es va llicenciar en Filologia Catalana i en Psicologia per la Universitat de Barcelona i es va doctorar en lingüística amb el treball «Modernització social a la Catalunya de Ponent durant el canvi de segles XIX i XX (Una interpretació antropològica i sociològica del canvi de segles XIX i XX des de la Catalunya occidental)», dirigit pel doctor Sebastià Serrano. Després de tretze anys d'exercir la docència en l'ensenyament secundari, inicià la seva carrera docent al Departament de Filologia Catalana i Comunicació de la Universitat de Lleida, on fou coordinador de la titulació de grau Comunicació i Periodisme Audiovisuals. En l'àmbit docent, en els últims anys havia impartit assignatures diverses en el camp de la semiòtica, la teoria de la comunicació, l'estudi de la política, l'economia, la història i la societat

actual o la psicologia i sociologia de la comunicació. En tots els casos, matèries que mostren una connexió directa entre l'univers de la comunicació, la història i la psicologia. Anys abans havia impartit també assignatures sobre la construcció de l'imaginari i la gestió de la memòria històrica, el pensament estètic contemporani, o el pensament i la cultura, que esdevingué una assignatura transversal per a tota la Facultat de Lletres. A les seves matèries sempre hi feia present les qüestions que van esdevenir el centre dels seus interessos d'estudi: les nocions d'imaginari social o col·lectiu, l'estudi de l'elaboració simbòlica i cultural de les societats i la relació amb la producció intel·lectual. Cercava així de formular els trets i les etapes principals i la (re) construcció de tres grans imaginaris de la modernitat: l'estat modern, les tradicions ideologicopolítiques principals i la societat-cultura de comunicació de masses.

En aquest sentit és fonamental destacar la seva aportació a la definició i interpretació dels imaginaris col·lectius com a representacions mentals amb força metafòrica, simbòlica, emotiva, visual o plàstica. També a la consolidació d'una branca d'estudi sobre els «mons possibles» com a estructures semiòtiques plausibles i universos de sentit amb base experiencial tipificada, narrables i, sovint, que remetien a relats ideològics bàsics. És en aquest sentit que Capdevila fa una de les aportacions teòriques més importants, i encara desconegudes, en la proposta de distinció dels diversos nivells que conformen l'estructura imaginària d'una societat per desxifrar els nivells de significació profunda i amb més força simbòlica existents per aquests. D'aquests nivells que conformen l'estructura imaginària podem reconèixer, en primer lloc, les imatges o representacions que conformen les estructures profundes de significat. Són imatges bàsiques, representacions mentals fonamentals de la nostra vida social i de caràcter recurrent i universal. Aquestes imatges pròpies de les estructures profundes de coneixement i de significat es defineixen, d'una banda, per ser altament abstractes, i, de l'altra, per ser altament ele-

mentals i de gran valor simbòlic, fet que les fa molt accessibles a la nostra percepció. D'acord amb la idea de Capdevila que hi ha diferents nivells que conformen l'estructura imaginària, a banda de les estructures profundes de significat, en segon lloc trobem les imatges o representacions que conformen un segon nivell de les estructures de significat: més superficials que les anteriors, són orientatives de la nostra vida quotidiana i estan vehiculades a concepcions més concretes o circumstancials del món. Capdevila apuntava que aquest segon nivell perifèric d'estructures imaginàries permet una major plasticitat als esquemes més bàsics d'interpretació de la realitat i funciona a manera de baula entre les estructures bàsiques de l'imaginari que representa i la nostra experiència viscuda i emotiva, que podem situar temàticament —imaginariis locals o territorials, imaginariis ideològics, imaginariis culturals o tradicionals, etc., que foren temàtiques dels seus àmbits d'estudi i anàlisi social.

A través de l'impuls d'aquesta via interpretativa, Joaquim Capdevila també fou l'impulsor a la Universitat de Lleida del Grup d'Estudis de la Cultura i les Identitats a l'Europa Contemporània (GECIEC), que va néixer l'any 2012 en el marc del Departament de Comunicació i Periodisme Audiovisuals de la Facultat de Lletres. Capdevila cohesionà al seu voltant onze investigadors i investigadores de diferents departaments de la Universitat de Lleida (filòlegs, comunicadors audiovisuals, historiadors, antropòlegs, politòlegs, etc.), des d'aquesta mirada polisèmica que caracteritza el seu llegat i que permet al grup abordar l'estudi de les identitats des d'una perspectiva cultural i en l'àmbit de l'Europa contemporània, treballant específicament el camp de la semiòtica i les identitats socials (i nacionals), culturals i artístiques. La línia d'estudis simbòlics que el seu mestratge ha representat, ha permès que diverses tesis doctorals del GECIEC s'hagin llegit a la Universitat de Lleida (UdL) sota aquest paraigües i la seva direcció. Ha fomentat, a més a més, mantenir contacte i relació amb diversos investigadors i grups de recerca d'altres universitats interna-

cionals, i ha permès desenvolupar diversos espais acadèmics de transferència de coneixement rellevants per a la UdL amb obres com *Imaginaris nacionals moderns en els segles XVIII-XXI*, *Les narracions mediàtiques del catalanisme. De l'Estatut del 1979 a l'actual procés sobiranista* o el simposi Ficcions i Imaginaris Locals en l'àmbit de la ficció festiva, la literària i la transmèdia i audiovisual des d'una mirada diferencial a l'estudi històric convencional, a través de l'enfocament semiòtic i cultural.

Capdevila, a més a més, fou una persona amb una profunda consciència filosòfica i un enorme capital cultural i intel·lectual que li valgué per desenvolupar una producció acadèmica amb les mateixes característiques. Sempre a través de la defensa d'un model d'universitat fidel al seu esperit fundacional: una associació d'estudiants i de professorat a favor d'un saber i una ciència crítiques que millorin la situació de la persona humana i de la comunitat.

Els qui el coneixíem sabíem que l'actuació de Capdevila era de precisió alemanya: gran ambició, vitalitat i creativitat, i pulcritud i exemplificació minucioses. Podríem dir que la seva aportació i la seva recerca s'han fonamentat en tres conviccions profundes, que podem reconèixer com les seves tres grans conviccions de vida: la intel·lectual, la humana i la nacional. I, malgrat la seva presència aparentment discreta, l'obra de Joaquim Capdevila es caracteritza per la rellevància d'aquests elements més enllà del context local on va desenvolupar-los primordialment. En concret, a través de l'estudi de diversos referents que afavoreixen la (re)creació dels imaginaris: d'una banda, l'ús de conceptes força que utilitzem quotidianament a nivell discursiu; en segon lloc, la ritualització i sacralització de pràctiques i costums religiosos o laics; en tercer lloc, la representació física i material de caràcter simbòlic de l'arquitectura, l'escultura, l'art, etc.; i, finalment, la significació de figures col·lectives referencials —mitjançant personatges i esdeveniments tant històrics com presents— que a través de les noves dinàmiques de comunicació i

difusió massiva conformen la representació més evident del que ell anomenava la iconosfera col·lectiva.

La seva ha estat una aportació *glocal*, com podríem dir en els seus propis termes. La reivindicació del *món possible* de la pagesia i de Maldà, la seva terra de naixement, com a centre vivencial d'aquest món. Va viure el territori i els seus valors amb profunda consciència personal i col·lectiva, i el seu caràcter n'era una expressió sincera. El treball, la constància, l'exigència i el rigor n'eren testimoni. Però sobretot, com a humanista i home de fortes conviccions, va desenvolupar una producció acadèmica i una tasca universitària que manifestava a través d'una interpretació social de la realitat continuada a través de l'esperit crític, i un gran sentit de la justícia i el deure. El seu compromís intel·lectual amb la universitat, amb el coneixement i amb les iniciatives socials i culturals en què participava, sempre va anar acompanyat d'aquests valors. I, en aquests termes, no podem deixar de fer esment de la seva participació com a membre en la junta de l'Ateneu de Barcelona en el període 2003-2007 i com a soci i col·laborador de la Societat Catalana de Comunicació de l'Institut d'Estudis Catalans. I, en els darrers anys, com a membre de la junta de l'Associació Alba, de Tàrraga. També va ser fundador de l'Ateneu Popular de la Plana d'Urgell, a Mollerussa, l'any 2000. Va col·laborar en diverses revistes, com *Els Marges*, *Historia Social*, *Estudis d'Història Agrària*, *Revista d'Etnologia de Catalunya*, *Cercles*, *Quaderns del CAC*, *Revista de Catalunya*, *Revue de Philologie* i *Urtx*, entre d'altres. En total, més de noranta aportacions en forma d'articles, ressenyes, capítols de llibre i llibres monogràfics d'abast tant local, nacional com internacional. En aquest sentit, cal destacar la seva generositat i laboriositat tant quan escrivia en una revista acadèmica com quan ho feia en una de comarcal o territorial com *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, els articles de la qual són d'un gran interès.

La seva producció acadèmica es pot classificar en quatre grans àmbits: l'interès per la història local i el món rural (que enllaça amb

el seu vincle amb el territori), la construcció simbòlica del catalanisme (i les connexions amb la seva convicció nacional), els estudis sobre modernitat tardana, semiologia i comunicació, i l'antropologia i sociologia de la festa. Sempre, i tots ells, són àmbits que va explorar de forma interdisciplinària, a cavall de les disciplines història, la semiòtica, l'antropologia i la sociologia. I, en aquest sentit, va desenvolupar una potent reflexió social que va fer de l'estudi simbòlic i semiòtic el centre de la seva recerca. Una aportació original en l'estudi de la nostra realitat social, que ha obert camins a tota una via d'estudi i de relacions multidisciplinàries per a la Universitat de Lleida. Són rellevants algunes de les seves participacions en congressos i diferents activitats, com el congrés «Som cultura popular. Més enllà de la festa», la Jornada sobre els 90 anys de la Revista de Catalunya (1914-2014), el IX Col·loqui Internacional Verdaguer o, anteriorment, la seva aportació al congrés Identitats, Símbols i Mites a l'Espanya Contemporània. També en el Congrés Internacional Pere Anguera, els congressos d'Història Agrària de la Sociedad Española de Historia Agraria (SEHA) o els congressos de la Coordinadora d'Estudis de Parla Catalana, per esmentar-ne alguns dels que no poden passar per alt als investigadors i les investigadores interessats en la seva producció amb valor historiogràfic. Fou membre del Comitè de Recerca de l'Institut de Recerca en Identitat i Societat (IRIS), promogut entre d'altres per la UdL, i, posteriorment, de l'Institut de Desenvolupament Social i Territorial (INDEST) de la mateixa universitat. Així mateix, fou membre del Consell de Redacció de la revista *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, de *Plecs d'Història Local*, suplement d'història local de la revista *L'Avenç* editat per l'Institut Ramon Muntaner, i membre del Consell de Redacció de la revista *Cercles*. Va participar igualment en diversos projectes competitiu i de recerca en història local, història agrària i memòria històrica i cultural. Els darrers projectes amb els quals estava vinculat són el projecte «La reconfiguració de les identitats locals a Catalunya (1990-

2016)», de la Universitat de Lleida, i el projecte d'I+D «Los fundamentos del cambio cultural en España (1960-1975)», en el qual el GECIEC va participar sota la iniciativa del Grup d'Estudis d'Història de la Cultura i dels Intel·lectuals (GEHCI) de la Universitat de Barcelona (UB) i la direcció del Catedràtic d'Història Contemporània Jordi Casassas.

No podem deixar de fer esment d'algunes de les seves aportacions individuals més profundes. Cal remarcar que va coeditar les obres *La festa a Catalunya. La festa com a vehicle de sociabilitat i d'expressió política* (1997), de diversos autors, i *L'home i el paisatge de la Segarra històrica* (2011), de Josep M. Miró i Rosinach. Ha participat així mateix en les obres col·lectives *La festa a Catalunya* (1997), *Societat catalana, societat limitada* (2007) i *Estudios de arte y comunicación social* (2012). Pel que fa a la producció monogràfica pròpia, cal destacar els seus llibres com a material més rellevant i com a aportacions amb profunditat i gruix vertader per al món acadèmic, els lectors inquiets i el públic interessat:

Maldà, història gràfica i del segle xx. Maldà: Ajuntament de Maldà (1999).

Tàrrrega (1898-1923): economia, política i imaginari. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

Josep Güell. Escrits (1899-1930). Tàrrrega: Publicacions de l'Ajuntament de Tàrrrega, 2009.

Construcció de les identitats (g)locals i noves tecnologies de la informació i de la comunicació. Lleida: Ajuntament de Lleida, 2010.

El lleure i la festa populars a cavall dels segles XIX i XX. Modernització de l'oferta i atracció utòpica. Lleida: Pagès, 2010.

Modernització i crisi comunitària. Estudis d'etnohistòria rural. La Catalunya occidental en el canvi de segles XIX i XX. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2012.

«Consciència nacional i consciència històrica. Els principals relats de la història de Catalunya en el catalanisme contemporani». Dins: *Imaginaris nacionals*

moderns. Segles XVIII-XXI. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida / Institut d'Estudis Ilerdencs, 2015.

Temptats per l'atzar. La narrativa del joc a la Catalunya de la Restauració. Tarragona: Publicacions URV, 2013.

Narracions mediàtiques del catalanisme. Barcelona: UOC, 2016.

Tampoc podem deixar d'esmentar les seves darreres aportacions, publicades ja després de la seva mort: l'article «Les “50 Hores d'Art Català” (1975): una aportació a l'estudi de la cultura popular a la Catalunya dels setantes», publicat a la Universitat de València; el capítol «La cultura popular a Catalunya dels setantes del segle xx. Un esbós d'estudi», dins d'*Identidad, movilidad y perspectivas de los estudios de lengua, literatura y cultura*, de la Universitat de Belgrad; la ressenya «Marfany, Joan Lluís. Nacionalisme espanyol i catalanitat» a la revista *Els Marges: Revista de Llengua i Literatura*, o l'encara inèdit i darrer llibre pòstum *Els imaginaris històrics del catalanisme*, que esperem poder curar-ne l'edició revisada que s'ha de publicar aquest proper any i que Capdevila imaginava com la seva obra més significativa quant a culminació d'un projecte de recerca que feia anys que treballava en relació amb dues grans qüestions d'estudi: en primer lloc, els marcs bàsics de representació i fixació de la realitat social, a través del catalanisme romàntic i la consciència històrica, la Renaixença i la seva tradició, i el pas de la «renaixença» o «renaixement» a la «nacionalització»; en segon lloc, els marcs d'interpretació de la història de Catalunya en el catalanisme contemporani: la reivindicació i la restauració del passat com a marc de sentit de la història de Catalunya —a través de la resistència èpica, la regeneració i la recatalanització— i, finalment, la (re)construcció nacional.

Amb la seva inesperada mort, la seva aportació, en ple floriment i desenvolupament, resta inacabada, fet que suposa una pèrdua de gran valor per a l'acadèmia i la comunitat intel·lectual i cultural d'aquest país. Per als investigadors i les investigadores de la Universitat

de Lleida que hem tingut el privilegi de treballar amb ell i a través del seu enfocament teòric i metodològic, Capdevila ha estat el nostre Vicens Vives. Qui coneix la importància cabdal de Vives en la renovació de la historiografia, comprendrà el sentit d'aquestes paraules: Capdevila, com Vives, ha obert camins en el món acadèmic, ha aportat renovació i modernització en els estudis etnosimbòlics, amb un llenguatge decididament renovat de l'estudi històric i cultural. Josep Fontana deia de Vicens que havia estat «un home lliurat a un projecte global de “servir el país a través de la ciència històrica”, que tenia com a instrument fonamental d'actuació la universitat». Joaquim Capdevila era exactament així. La Universitat de Lleida va rebre un cop profund amb la pèrdua d'un dels talents intel·lectuals més importants de la Facultat de Lletres, com ho fa el conjunt de la disciplina dels estudis culturals i del catalanisme, que perd un dels valors pendents de reconèixer i consolidar d'aquest país.